

Laika pieredze: trīs filozofiskie modeļi

Uldis Vēgners

Rīgas Stradiņa universitāte, Humanitāro zinātņu katedra, Latvija

Ievads. Filozofijas attīstība līdz mūsdienām satur bagātīgu teorētisku materiālu par laika problēmātiku. Viens no nozīmīgajiem un arī mūsdienās aktuālajiem jautājumiem ir par laika pieredzi – vai un kā mēs pieredzam laiku? Uz šo jautājumu filozofijā ir atrodamas daudzas atbildes, kuras ir iespējams klasificēt dažādos vispārējos risinājuma modeļos, izvērtējot to stiprās un vājās puses. Vai kāds no šiem modeļiem var pretendēt uz gala vārdu šajā jautājumā?

Darba mērķis, materiāls un metodes. Darba mērķis ir noskaidrot, vai mūsdienu filozofiskajās diskusijās par laika pieredzes nosacījumiem ir iespējams izšķirt vispārējus problēmas risinājumu modeļus, un izvērtēt šo modeļu piedāvāto risinājuma līniju teorētisko potenciālu.

Rezultāti. Sekojot Berija Deintona klasifikācijai, 20. / 21. gadsimta ietvaros filozofiskajās diskusijās par laika pieredzi var izšķirt trīs vispārējus risinājuma modeļus, kas mēģina dot skaidrojumu laika pieredzei – kinematogrāfisko modeli, retencionālo modeli un ekstensionālo modeli. Saskaņā ar kinematogrāfisko modeli laika pieredze rodas, pateicoties ātrai un nepārtrauktai statistiku momentu pēctecībai. Saskaņā ar retencionālo modeli laika pieredzei ir nepieciešams, ka pagājušie momenti tiek paturēti pašreizējā momentānā apziņā. Savukārt saskaņā ar ekstensionālo modeli, laika pieredzei ir nepieciešams, ka vairāki momenti tiek aptverti vienkopus laiciski izplestā apziņā.

Secinājumi. Izvērtējot visus trīs modeļus, ir jāsecina, ka visiem trīs modeļiem ir fundamentālas problēmas. No visiem trīs modeļiem kinematogrāfiskais modelis ir visproblemātiskākais, jo pieņem, ka ar pēctecību pietiek pēctecības apziņai. Retencionālais modelis ņem vērā, ka ar pēctecību nepietiek pēctecības apziņai, taču saskaras ar problēmu, kā momentānā apziņā var rasties pēctecības apziņa. Vislielākais teorētiskais potenciāls ir ekstensionālajam modelim, jo tas ne tikai ņem vērā, ka ar pēctecību nepietiek pēctecības apziņai, bet arī balstās idejā, ka pati pēctecības apziņa ir pēctecīga. Tomēr šī ideja par pēctecības apziņas pēctecību ir reizē šī modeļa stiprā un vājā puse, jo tā nepaskaidro, kā ir iespējama pašas pēctecības apziņas pēctecība. Līdz ar to atbilde uz jautājumu par laika pieredzes nosacījumiem paliek atvērta.